

L. Fuchs: New Kreuterbuch, 1543, Von klein Tausentgulden.

Von klein Tausentgulden. Cap. CXLV.

(A) Namen.

Das klein Tausentgulden würt von etlichen genent Feberkraut, Erdtgall unnd Biberkraut. Die Griechen unnd Lateinischen nennen es Centaurium minus, Febrifugam, und Fel terræ. Utsachen hab ich gnügsam anzeygt in meinem Lateinischen kreüterbüch, daselbst mögens die süchen so einen verstandt der sprachen haben.

Gestalt.

Das klein Tausentgulden ist dem Sant Johanßkraut oder Wolgemüt nit unânlich. Sein stengel ist meht dann spannen hoch, und ecket, oben mit vil neben zincklin, darauff wachsen

Van klein duizendgulden. Kapittel 145. (Centaurium erythraea)

Namen.

Dat kleine duizendgoud wordt van ettelijke genoemd koortskruid, aardgal en beefkruid. De Grieken en Latijnen noemen het Centaurium minus, Febrifugam en Fel terræ. Oorzaken heb ik voldoende aangetoond in mijn Latijnse kruidenboek, daar mogen het die zoeken zo een verstand der spraken hebben.

Gestalte.

Dat kleine duizendgoud is het Sint Johanniskruid of majoraan niet ongelijk. Zijn

schöne leibfarbe blümen. Auß denselbigen werden (B) klein schöttlin, nit grösser dan weytzen körtner. Seine bletter seind klein und langlecht, dem Wolgemüt kraut gleich. Die wurtzel ist klein, schlecht, holtzecht, und in der artzney nit tüchtig. Statt seiner wachung. Wiewol Dioscorides schreibt das klein Tausentgulden wachs an nassen und feuchten orten, yedoch weyß yederman das bey uns gemeynlich auff herten, dürr, graßechten äckern, und wisen wechst. Zeit. Klein Tausentgulden blüet in Hewmonat, und weret sein blüst biß in Herbst. (C) Die natur und complexion. Dieweil das Tausentgulden seer bitter ist, kan man leichtlich abnemen das es on alle scherpffe außtrücknet und wernet. Zeücht auch ein wenig zûsamen, darumb es ein wundtkraut ist. Die krafft und würckung. Das kraut grûn zerstoßen und übergelegt, heylet die wunden. Die alten wunden reynigt es vorthin, und heylet sie nachvolgends zû. In wein oder wasser gesotten und getruncken, treibt es auß durch den stûlgang die gallen, unnd zâhen feuchtigkeit. Ist auch gût denen so das hüfftwee haben, so man ein clystier darauff macht, dann es lindert den schmerzen. Der safft ist gût zû den artzney so [391, 392] (D) man zû den augen braucht. Mit hönig vermischt, macht er lautere augen. Ein zâpfflin in disem safft geweycht, und in die müter gheton, bringet den frawen jr zeit. Für sich selbs gebraucht und getruncken, ist er nützlich zû allen gebrechen der nerven und spannadern. Das kraut verzert die überige flûß wo sie im leib seind. Es eröffnet allerley verstopffung der leber. Ist treffenlich gût zû dem verharteten miltz, von außwendig übergelegt, unnd auch getruncken. Diß kraut ettlich tag abends und morgens getruncken, tôdt und treibt auß die wûrm.	stengel is meer dan zeventien cm hoog en kantig, boven met veel zijtwijgjes, daarop groeien schone lijfkleurige bloemen. Uit diezelfde worden klein schotjes, niet groter dan tarwekorrels. Zijn bladeren zijn klein en langachtig, het majoraan kruid gelijk. De wortel is klein, recht, houtachtig en in de artsenij niet dienstig Zijn groeiplaats. Hoewel Dioscorides schrijft dat klein duizendgoud groeit aan natte en vochtige oorden, toch weet iedereen dat het bij ons gewoonlijk op harde, dorre grasachtige akkers en weiden groeit. Tijd. Klein duizendgouden bloeit in juli en duurt zijn bloei tot in herfst. De natuur en samengesteldheid. Omdat dat duizendgouden zeer bitter is kan men licht afnemen dat het zonder alle scherpte uitdroogt en warmt. Trekt ook een weinig tezamen, daarom het een wondkruid is. De kracht en werking. Dat kruid groen gestoten en opgelegd heelt de wonden. De oude wonden reinigt het ervoor en heelt ze vervolgens toe. In wijn of water gekookt en gedronken drijft het uit door de stoelgang de gal en taaie vochtigheid. Is ook goed diegenen zo de voetenpijn hebben zo men een klysma daaruit maakt, dan het verzacht de smarten. Dat sap is goed tot de artsenij zo [391, 392] men tot de ogen gebruikt. Met honing vermengt maakt het zuivere ogen. Een klysma in dit sap geweekt en in de baarmoeder gedaan brengt de vrouwen hun tijd. Op zichzelf gebruikt en gedronken is het nuttig tot alle gebreken der nerven en spieren. Dat kruid verteert de overige vloeiden waar ze in lijf zijn. Het opent allerlei verstopping der lever. Is voortreffelijk goed tot de verharde milt, uitwendig opgelegd en ook gedronken. Dit kruid ettelijke dag 's avonds en 's morgens gedronken doodt en drijft uit de wormen.
---	--

Dodonaeus;
Van Santorie kap. ix.

Het geslacht.

Van santorie, als Dioscorides, Galenus en alle de oude meesters schrijven, zijn er twee soorten. Groot en klein.

Vorm.

Centaurium magnum of grote santorie. Centaurium minus of kleine santorie.

(Centaurea scabiosa of Rhaponticum en Centaurium erythraea)

1 Grote santorie heeft een ronde en rechte steel die ongeveer honderd vijftig of honderd tachtig cm hoog is. Daaraan groeien grote en brede bladeren die in andere bladeren verdeeld zijn die op de grote en hele bladeren van de notenboom lijken, behalve dat elk apart blaadje langer en rondom gekerfd is. Op het opperste van de stelen groeien ronde, schilferachtige bolletjes die op de bolletjes van de korenbloemen lijken maar veel groter zijn. Daaruit komen bloemen die van kleur wit zijn en naar het paars trekken, het zijn niet anders dan vele haarachtige, dunne draadjes. Als de bloem vergaan is vind je in die bolletjes bruin zaad dat gelijk is als het zaad van onze vrouwen distel, maar groter en ligt tussen wolachtig haar. De wortel is lang, vol met sap en bruinrood van kleur.

2 Kleine santorie draagt kleine, tere, kantige steeltjes en kleine bladertjes die veel op de bladeren van marjolein lijken. Op de toppen van de stelen groeien mooie vleeskleurige, rode bloempjes die zich 's morgens na de opgang van de zon ontplooiën en 's avonds wederom dicht gaan. En als deze bloempjes vergaan zijn dan groeien daar kleine, scherpe hauwtjes als een tarwekorrel groot waarin zeer klein zaad ligt. De wortel is klein, houtachtig en wordt in de medicijnen niet gebruikt.

Plaats.

1 De grote santorie groeit niet vanzelf in dit land, maar wordt in sommige kruidliefhebbers hoven gevonden die het met grote moeite zaaien en bewaren. Vanzelf, als Dioscorides schrijft, groeit het in Lycië, Pelopenesos, in Arcadie, Helide, Messenie en op veel plaatsen bij Pholoe en Smyrna en groeit graag in vette grond en op hoogten waar de zon veel op schijnt.

2 De kleine wordt hier te lande op hoge, dorre beemden en grasachtige velden gevonden.

Tijd.

1 De grote santorie bloeit hier te lande in juni en in augustus.

2 De kleine bloeit van in augustus tot in september en levert ondertussen zijn zaad.

Naam.

1 De grote santorie wordt in Grieks Centaurion mega genoemd. In Latijn Centaurium magnum en door sommigen, als Apuleius schrijft, Maronion, Nession, Pelethronia, Limnites, Hemeroton, Chironia, Haema heracleos, dat is Herculis sanguis, Polyphydion en Unesera.

2 De kleine heet in Grieks Centaurion micron. In Latijn Centaurium parvum en Centaurium minus, bij sommige Febrifugia, Fel tarrae en Multiradix. In de apotheken Centauria minor. In Hoogduits Klein tausentguldenkraut, Fieberkraut, Erdtgall en Biberkraut. Hier te lande kleine santorie of kleine centorie. In Frans Centaure of Fiel de terre.

Oorzaak van zijn naam

Santorie wordt in Grieks Centaurion en Chironion genaamd naar de oude Chiron, een Centaur die als Apuleius schrijft deze twee kruiden het eerst gevonden heeft en aan Aesculapius heeft getoond. Of zoals andere zeggen die met deze kruiden genezen werd toen hij in zijn voet door een pijl van Hercules gekwetst was.

Natuur.

De grote santorie is warm en droog tot in de derde graad en tezamen trekkend van naturen.

De kleine is van natuur de grote gelijk

Kracht en Werking.

1 Als je de wortel van grote santorie een half lood zwaar neemt met water als je koortsachtig bent of met wijn als je zonder koorts bent en drinkt is het goed voor diegene die geborsten zijn, die bloed spuwen, die enig lid verkrompen hebben, kort van adem en van borsten zijn, pijn en smart in de buik hebben, of enige verouderde hoest hebben. Diezelfde wortel die met wijn wordt gedronken, verwekt de menstruatie bij de vrouwen en jaagt de dode vrucht af wat ze ook doet als het van onder met een pessarium gezet wordt.

De groene wortel van grote santorie of in water geweekt, geneest en heelt alle verse wonden als je het er op legt.

Het sap van deze wortel, dat in sommige landen verzameld en bewaard wordt heeft dezelfde krachten als de wortels.

2 De wortels van kleine santorie zijn in de medicijnen niet bruikbaar, maar de bladeren, bloemen en sap zijn gebruikelijk.

Kleine santorie die in water of wijn gekookt wordt jaagt door de toiletgang de galachtige gele vochtigheden en de taaie slijmachtige fluimen af en is daardoor goed voor diegene die het reuma hebben als ze gepurgeerd worden totdat de toiletgang bloedachtig wordt.

Tegen de verstopping van de lever, geelzucht en verhardheid van de milt is het ook goed om de kleine santorie te gebruiken.

Als je de kleine santorie kookt en drinkt doodt het de wormen en jaagt die met de toiletgang af.

Het is zeer goed tegen de kramp, spanning, en alle gebreken van de zenuwen.

Het sap van dit kruid die je inneemt of van onder met een pessarium zet verwekt de menstruatie bij de vrouwen en jaagt de dode vrucht af.

Hetzelfde sap dat met honing vermengd is verheldert het gezicht en neemt alle blindheid weg als je het daarin druppelt en dient zeer goed in alle oogzalven die daar voor gebruikt worden.

Kleine santorie die groen gestampt is heelt en geneest de verse wonden en laat de oude, kwade, weerspannige zweren sluiten als je het daarop legt.

Hetzelfde kruid dat gedroogd en tot poeder gemaakt is is goed om dit te mengen met de zalven, pleisters, poeders of dergelijke andere medicijnen die in open gaten en diepe gaten vlees laten groeien en hardheden vermurwen.

Zie verder: <http://volkoomenoudeherbariaenmedisch.nl> en : <http://www.volkoomen.nl/>